

A valószínűtlen mester

■ *Krúdy Gyula: Napraforgó – Asszonyságok díja. A magyar próza klasszikusai. 51. kötet; Unikornis, 1998. 347 oldal, 1700 Ft*

Kemény Zsigmond – nagy prózaíróink közül azon kevesek egyike, akik tudással rendelkeztek – egy 1853-as cikkében „szabálytalan alakú műnek” nevezi a regényt, „mely a cselekvény egységére sem kénytelen szigorúan ügyelni, mely a meglepő bonyolításokat mellőzheti, és néha a legegyszerűbb mesével kijöhet, sőt az Operencián túlig mindenütt tapsot arathat.” A regénynek ez a már Goethe és Hegel által is elemzett formálansága a lehető legkedvezőbb terep a mindenekelőtt lírikus hajlamú Krúdy számára. Az ő regényei valóban rendkívül szabálytalanok, nincsenek tekintettel semmiféle egységre, cselekményük többnyire széthulló, kusza; alakjai gyakran alig bírnak éles kontúrral, elrajzoltak, epikus árnyékuk zilált, akárha valóban az Operencián túl jöttek volna világra. Krúdy regényeiből aligha ismerhető meg az a kor, amelyben játszódnak és amelynek rekvizitumai – többnyire közhelyesen – felbukkannak a szövegben, a szerző szociális érdeklődése minimális, regényeinek világa e tekintetben alig tagolt: szinte minden figura ugyanazt a hangot, a narrátor hangját beszéli, a dialógusok a narratív részek meghosszabbításai, áriák inkább, mint a cselekményt előmozdító vagy a helyzetekből következő megnyilatkozások. Dosztojev-szkijen kívül nehéz lenne megnevezni más nagy író, aki annyi sutaságot, alaphibát halmozott volna össze regényeiben, mint Krúdy. A szűzsé többnyire gyermetes és giccses, a regényalakok által megfogalmazott világnézet általában primitív vagy meghökkentően naiv, a szereplők szellemi arca alig dereng; Krúdy nem volt különösebben művelt ember, és ennek a regényhősök isszák meg a levét. Szövegei hemzsegnak a zsurnalisztikus felhangoktól, bántóan sok bennük a szentimentális fordulat, az átgondolatlanosság. Egészében elmondhatjuk, hogy Krúdy hihetetlen non chalance-szal dolgozott, a múgondnak néha nyo-

ma sincs írásaiban, ettől aztán regényei megdöbbentően egyenetlenek: a magyar próza utolérhetetlen csúcsait alkotó kétoldalas, elemi erővel kitörő prózaversek lapos, olykor még nyelvtanilag is igénytelen részekkel váltakoznak.

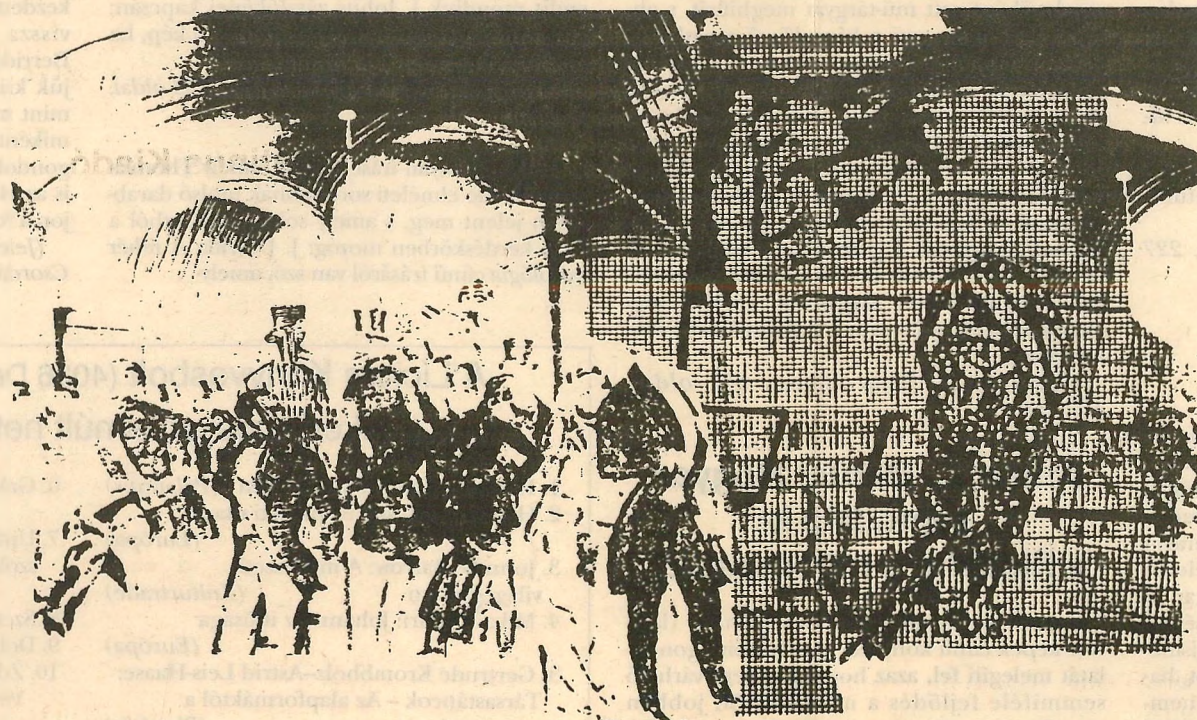
Krúdy bámulatosan termékeny, ám ehhez képest megdöbbentően rövid életében nem alkotott szerves életművet, hiába írta regények tucatjait, novellák ezreit, nem teremtette meg azt a bizonyos oeuvre-t; regényei, ha egyáltalán, igencsak szervesen kapcsolódnak egymáshoz, művészetében nincs fejlődés, kezdőként is írt zseniális dolgokat, mint ahogy érett korában is képes volt elkövetni csupán kezdőkre jellemző hibát; e regények újból és újból mintegy előről kezdenek mindent. Bár vannak visszatérő alakjai, Rezeda Kázmér, Alvinczi Eduárd vagy éppen a *Napraforgó* egyik főhőse, Pistoli, ám ők mégsem képesek arra, hogy megteremtsék az életmű organikusságát: Krúdy bizonyos értelemben nem regényeket, vagyis befejezett, esztétikailag végiggondolt prózai alkotásokat írt, hanem

világot teremtett. Ez a világ azonban egyike a magyar művészet legbámulatosabb világainak: bár egyetlen regénye sem tökéletes, világa mégis igényt tarthat a halhatatlanságra. Móricz mellett talán ő volt a legmagyarabb prózaírónk a XX. században, de a legkevésbé sem téma-választása vagy anyaga miatt: művészetének összes csodája és gyarlósága a magyar regény legmélyebb formaproblémáinak tükröi. Ha a nyugat-európai regény formátlan volt egykorú elemzői szemében (persze csak a nagy klasszikus műnemek, a dráma, az eposz vagy a líra szemszögéből nézve), a semmiféle múlttal, semmiféle szerves fejlődéssel nem rendelkező magyar regény a formálanság valóságos kísértet-csárdását járja. Ez magyarázza, hogy regényei mindig az alapoktól kezdik a magyar regény épületének felépítését. Krúdy – ösztönösen, hiszen a legcsekélyebb teoretikus műveltséggel sem bírt, a filozófiát, tipikus magyar emberként, tökéletesen ignorálta, talán le is nézte – éppen ezt a formálanságot tette meg a maga regényformálásának alapjává. Ezzel a

verses regényhez és az elbeszélő költeményhez közelítette a regényt, ahhoz a műfajhoz, amelyben a lírikus-epikus narrátor szövege egyenrangú a szereplőivel. (A legkevésbé sem véletlen, hogy az *Asszonyságok díja* mottója egy Byron verses regényből származik, hogy Krúdy számtalanszor idézi meg Anyegin alakját.) Krúdy intonációja számomra a *Déli-bábok hőse* Arany Lászlójának hangvételéhez áll a legközelebb. Néha egészen leplezetlenül lép színre a lírikus narrátor, így az egyik legfelejtettebb részben a *Napraforgó Estefelé* című fejezetének bevezetésében: „Csak alkonyattal ne haljak meg e tájon!”

Krúdy rendkívül egyenetlen művének egységét – ebben is Arany László rokona – a Hang teremti meg, az intonáció, amely minden mondatára rányomja bélyegét, amely félreismerhetetlenné teszi a legapróbb epikus moccanását is. Annaira egyéni hang ez, hogy utánozni tökéletesen lehetetlen a nevetésség kockázata nélkül. Nincs is követője vagy tanítványa, művészetének lényegi vonása, hogy folytathatatlan, ebből az epikából nem következik és nem is következhet semmi: Krúdy a legmagányosabb alak regényirodalmunkban. Ez a bizonyos Hang nem a sokat emlegetett „gordonkázás”, az édes-bús nosztalgizálás, a nagy húslevesek költészetének aszúsan szongító szövege, bár két-

ségtelen, hogy legtermékenyebb korszakára az 1913 és 1922 közötti szakaszra (e korszakban keletkezett a *Napraforgó* és az *Asszonyságok díja* is) igencsak jellemző. De hiba lenne, ha eltekintenénk az *Asszonyságok díja* túldíszített démonológiájától, paradicsommadaras halálköltészetétől, lázas morbiditásától, vagy éppen a Krúdynál szokatlanul nyers fekete humortól. Ez utóbbira elég felidézni Czifra János, a temetésrendező komoly szakmai gondját, amelyet egy kövér tábornok eltemettetése jelent a számára. „Ezek a magas rangú katonatisztek az örökös békében rendkívül meghíztak. A tábornokok mázsányi súlyúak lettek, mire Czifra János kezébe kerültek (...) A »Pontusz« – amint a legöblösebb koporsót nevezik az üzleti világban – félig sem fogadja be ezt a rendkívüli tábornokot.” Czifra végső elkeseredésében Stefánakhez, az egykori boncolószolgához fordul, aki kijelenti, hogy nincs más megoldás, a tábornoknak ki kell eresztetni a vérét. A temetésrendező eleinte ellenáll, de aztán „búsan és beleegyezőleg intett. Stefának felszúrta a tábornokot, mire az lényegesen megkönnyebült. S ezután akadály nélkül elfoglalta helyét a »Pontusz«-ban.” Ez rendkívüli esemény ezen az egyébként is cifra napon, és már a regény első mondata bejelenté, hogy vége a köznapok szemléletnek, a mindennapok világát az álmok világa váltja fel, ettől kezdve a látomás uralkodik a regény világában: „Démon, aki az egész világ felett uralkodik, egy nap Pestre jött, és a temetésrendező házában lett búvóhelye.” És aztán megint a Krúdy-féle kettősséget látjuk, a meghökkentően suta epikus gyarlóságok és a példátlan lüktetésű prózaversek elegyét: egyrészt a bulvárlapok „bukott nő” operettje, a megessett lány, Natália története, másrészt a magyar próza világában addig tökéletesen ismeretlen területekre bukkoló haláltánc hihetetlen sodrása, féktelen szenvedélyű, lidércnyomásos költészete, az álmovilág fegyelmzett szürrealizmusa. Am a kettőt lehetetlen egymástól elválasztani, az epikus romhalmazon szóvirágokkal borított buja nyelvi vegetáció támad; művészi nagyság és esendőség különleges elegye teszi Krúdyt a magyar próza egyik legvalószínűtlenebb mesterévé.

Szemethy Imre: „Ős-Pilvax” II.

Bon Voltou A.